ŽILKA SPAHIĆ-ŠILJAK
teologinja

Ogromno srce i željezna ramena

O Bogu treba govoriti, ali s mjerom, bez nametanja, licemjerstva i zloupotreba. Iza Boga se ne smijemo zaklanjati i koristiti ga kao izgovo za nepravdu, nasilje, netoleranci i izbjegavanje odgovornosti

● Razgovarao i snimio: **Darko RUBČIĆ**

Žilka Spahić-Šiljak profesorica je rodnih studija i teologinja, zamjenica direktorice Centra za interdisciplinarne postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu i koordinatorica Magistarskog programa Religijskih studija. Suradnica je i istraživačica u oblasti ljudskih prava rodnih pitanja u TPO fondaciji Sarajevo. Članica je menadžmenta Internacionalnog, multireligijskog i interkulturalnog centra (IMIC Sarajevo). Objavila je knjigu *Žene, religija, politika*, s Rebekom Jadrankom Anić koautorica je knjige *I vjernice i građanke*, a s Dinom Abazovićem koautorica knjige *Monoteističko troglasje: uvod u judaizam, kršćanstvo i islam*. Prevela je dvije knjige s engleskog i objavila više radova u domaćim i međunarodnim knjigama i časopisima. I supruga i majka, i vjernica i znanstvenica – sve iz slobode i uvjerenja.

● Kako Vam je – muslimanki s maramom – davati intervju katoličkim novinama?

Čast mi je da mogu govoriti za *Svjetlo riječi*, katoličke novine koje pokazuju dovoljno senzibiliteta za sve teme, uključujući i multireligijske kao i teme roda i feminizma. Ovo je odličan način da se produbi komunikacija i predstavljanje drugih religijskih tradicija i svjetonazora, jer samo kroz upoznavanje i dijalog moguće je smanjiti i ukloniti predrasude i neznanja koje imamo jedni o drugima. Ovo nije prvi put da surađujem sa *Svjetlom riječi* i nadam se da neće biti ni posljednji. Smatram da smo civilizacijski dovoljno napredovali da ovakvi kontakti i susreti trebaju biti sastavni dio življenja i svjedočenja istinskog pluralizma i uvažavanja različitosti.

● Surađujete s franjevcima, posebno s Vašom prijateljicom i kolegicom po struci, franjevkom sestrom Rebekom Anić. Kakva je vaša međusobna suradnja?

Rebeku Anić doživljavam kao sestru, ali ne samo kao sestru franjevku, već kao sestru po vjeri, prijateljicu i veliki oslonac i podršku u oblastima kojima se bavim. Kada sam saznala da u Hrvatskoj radi jedna časna sestra na ovim temama, bila sam presretna da na Balkanu ima još žena koje zanimaju teme roda i religije i ljudskih prava. Nakon prvog susreta znala sam da ćemo lijepo surađivati, jer je Rebeka sjajna sugovornica s kojom mogu podijeliti razmišljanja, dileme, kritike, ali i dobiti podršku i kreirati zajedničke programe djelovanja. U zadnjih nekoliko godina zajedno smo radile na nekoliko projekata koji su iznjedrili odlične rezultate među mladima u BiH. Posebno ističem projekt *Modifikacija kulturnih običaja i praksi u BiH* koji je imao za cilj promociju međunarodnih standarda ljudskih prava – CEDAW i UN Rezolucije 1325 o ženama, miru i sigurnosti. Rezultat tog projekta je knjiga *I vjernice i građanke*. Nadam se da ćemo zajedno raditi još mnoge projekte i da će ovi naši pionirski napori u oblasti religije i roda osnažiti druge žene i muškarce da nam se pridruže u pronalaženju mjesta i uloge religije u današnjem društvu i u pronalaženju mjere u svemu onome u što vjerujemo i što radimo. Smatram da je važno da se ženski glasovi samokritike i samopropitivanja javljaju u našim religijskim zajednicama i crkvama, jer samo

na taj način možemo djelotvornim učiniti univerzalne poruke naših religijskih tradicija. Rebeka i ja se trudimo dati svoj doprinos tako što konstruktivnom kritikom povremeno "provjetravamo" naslijeđe naših religijskih tradicija nastojeći iste održati svježim i aktualnim u vremenu u kojem živimo.

● U svojoj knjizi *Žene, religija, politika* sistematski ste prikazali nezavidan položaj žene u društvu i obitelji u BiH, od II. svjetskog rata naovamo. Koji su najvažniji rezultati do kojih ste došli i zašto prije nije bilo sličnih istraživanja?

Knjiga *Žene, religija i politika* je rezultat mog istraživanja za doktorski rad koji sam provela u BiH. Moja namjera je bila propitati ulogu religije u životima bh. građana i građanki i dokučiti u kojoj mjeri interpretativno religijsko naslijeđe judaizma, kršćanstva i islama utiče na položaj žene u javnom životu i politici. U postratnom periodu se govorilo o negativnom utjecaju religija na život žene, ali nije bilo nikakvih istraživanja, ni podataka o tome, što je bio dodatni motiv za mene da se odlučim istraživati tu oblasti i to komparativno i interdisciplinarno.

Najvažniji zaključci moga rada su pokazali da religijsko interpretativno naslijeđe monoteističkih tradicija zajedno s kulturnom i običajnom tradicijom uvelike određuje ulogu i položaj žene u našem društvu. Ustanovila sam da bh. građani i građanke, bez obzira kojoj religijskoj tradiciji pripadali vrlo malo poznaju svoju religiju, malo čitaju i najčešće se drže naslijeđenih tradicija i običaja. To pokazuje da je kod nas religija ponajviše suhoparna tradicija i duboka emocija, a ponajmanje istinska refleksija vjere u Boga. Iako je religijska identifikacija vrlo visoka – 90% ispitanika/ca se deklariralo kao vjernici/ce, vrlo malo ih prakticira religiju, oko 20% i vjerojatno i manje, jer se i prakticiranje različito razumijeva među ispitanicima.

Problem je što se takvo redukcionističko shvaćanje religije koristi da se podrži rodna dihotomija na privatnu/žensku i javnu/mušku sferu djelovanja, te da se žene drže dalje od pozicija odlučivanja i moći.

● Koji su pokazatelji da je bh. žena neravnopravna s muškarcima?

Moje istraživanje je pokazalo da preko 60% ispitanika/ca smatra da u BiH žene i muškarci nisu ravnopravni, te da su razlozi za to brojni. Prije svega obrazovanje u BiH je rodno neosjetljivo i žene se u udžbenicima i medijima uglavnom prikazuju u tradicionalnim ulogama i zvanjima, a njihov doprinos u povijesti se gotovo uopće ne spominje. Također je u velikoj mjeri prisutna "feminizacija" zanimanja, pa i siromaštva, jer žene uglavnom rade u manje plaćenim zanimanjima, da bi se mogle posvetiti obitelji. Shodno tome još uvijek postoji stroga podjela na muške i ženske poslove i zanimanja. U periodu tranzicije došlo je do takozvane "re-tradicionalizacije" rodnih uloga i potiskivanja žene u privatnu sferu života čemu su doprinijele i etno-religijske ideološke platforme koje su promovirale i nacionalne i religijske vođe. To je konkretno za žene značilo boriti se iznova za određena prava ostvarena u periodu socijalizma. Smatralo se da je socijalistički sistem oslabio obitelj i moral u obitelji za koji je bila zadužena žena i preko čijeg tijela su se tokom rata a i kasnije vodile bitke za teritorije, etnicitete i moralnu ne/čistotu jednog naroda. Imajući sve to u vidu, uloga žene u javnom životu i politici je samo deklarativno podržavana, jer u praksi žene još uvijek u malom procentu učestvuju u politici.

Ispitanici/ce s najvišim i najnižim stupnjem obrazovanja koji prakticiraju vjeru i oni čija majka ima najniži stupanj obrazovanja najmanje su spremni podržati ženu u politici. Razlog tome treba potražiti u porukama koje vjernici/ce dobiju od religijskih autoriteta u crkvama i džamijama, ili u religijskim glasilima i literaturi.

● Koji su rezultati Vaših istraživanja s obzirom na religijske autoritete?

Važan dio istraživanja se odnosio na analizu religijskog presa (*Preporod*, *Katolički tjednik* i *Pravoslavlje*), i intervjue s vjerskim službenicima. Većina je deklarativno podržala ravnopravnost, ali da žena ne zahtijeva one pozicije i zvanja koje pripadaju muškarcu (svećenstvo, imamet, rabinat). Predstavnici svih religijskih tradicija u BiH i dalje promoviraju komplementarne rodne odnose u kojima se jasno definiraju muške i ženske uloge, njihova zvanja i poslanja.

Glorifikacija majčinstva i uloge žene u obitelji, s jedne strane respektira ženu, a s druge strane limitira njezino učešće u javnom životu i politici. Ne postoji tendencija preraspodjele obveza, već pritisak na ženu da bira: ili obitelj ili karijera. Većina ispitanika se primjerice zalagala za očuvanje tradicionalne obitelji kao garanta opstanka zdravog društva i zajednice. Međutim, neselektivno čuvanje određenih tradicija za ženu znači da se i dalje opredjeljuje između obitelji i karijere ili, pak, da preuzima nove terete na sebe, te da nema jednake mogućnosti za ostvarivanje svojih prava kao i muškarac. Ono što posebno želim istaknuti je zaključak da su sve tri religijske tradicije podjednako patrijarhalne i da te vrijednosti vrlo dobro funkcioniraju unutar svake ponaosob. Svemu tome u velikoj mjeri doprinose same žene, jer one podržavaju, prenose i održavaju patrijarhat i same ne pokazuju dovoljno interesa da se angažiraju na temama rodne ravnopravnosti i u svojim crkvama i vjerskim zajednicama, i općenito o društvu. Ne shvaćaju da svako pravo treba izboriti i raditi na njegovom očuvanju i unaprjeđenju.

Ustanovila sam da bh. građani i građanke, bez obzira kojoj religijskoj tradiciji pripadali vrlo malo poznaju svoju religiju, malo čitaju i najčešće se drže naslijeđenih tradicija i običaja

● A knjiga *I vjernice i građanke*?

Ova knjiga je nastala kao plod dvogodišnjeg rada kolegice Rebeke Anić i Milice Bakić-Hayden s kojima sam pripremala materijal za edukaciju žena u nevladinom sektoru na temu ženskih ljudskih prava iz religijske perspektive. Važno nam je bilo pokazati da je u sekularnom društvu moguće biti i dobra vjernica i dobra građanka, te da jedan identitet ne isključuje drugi, već se nadopunjuju i prožimaju. Na koncu, dobrobit čovjeka je izuzetno važna i u religijskom i sekularnom diskursu ljudskih prava, kao što je neprihvatljiva i diskriminacija, opresija i isključivanje. Ovom knjigom željele smo ponuditi tekstove o dostojanstvu osobe, rodnim teorijama, odnosima u braku i

obitelji, reproduktivnim pravima, te učešću žene u društveno-političkom životu i u izgradnji mira iz katoličke, pravoslavne i islamske tradicije.

Mislim da jedno ovakvo komparativno i interdisciplinarno štivo može biti vrlo korisno kako za akademsku, tako i za širu društvenu javnost. S jedne strane može biti motivirajuće za vjernice da se približe i informiraju o modernom konceptu ljudskih prava i ravnopravnosti spolova koje naša zemlja ima obvezu provoditi u praksi, a s druge strane za one koje nisu vjernice može biti koristan materijal da se upoznaju malo više s religijskim konceptima ljudskih prava i na taj način eliminiraju predrasude i strahove od religije u javnom prostoru. S obzirom da religija kod nas ima značajnu ulogu u životima većine građana i građanski, mislim da je važno govoriti o tome na koji način ona može biti integralni dio civilnog društva i kako može doprinositi razvoju i dobrobiti zajednice i društva u kojem živimo. Knjiga *I vjernice i građanke* jedan je od pokušaja da se progovori na temu ženskih ljudskih prava iz religijskog vidika, te da se sama ideja univerzalnih ljudskih prava približi vjernicima i vjernicama kroz koncepte i pojmove njima bliske.

● Je li istinita sintagma da su žene "nježniji spol"?

Ovisi na koji način pristupamo spolovima. Ako gledamo prema fizičkoj konstituciji, većina žena jest slabiji spol, ali ako gledamo prema onome što su žene u stanju izdržati, podnijeti i uraditi, posebno za obitelj i zajednicu, onda je većina žena jači spol. Kako su se žene snalazile u ratu i poslije rata i kako su se borile za obitelj i prevladavale i najteže krize i traume da bi održale obitelj, pokazuje da imaju željezna ramena i ogromno srce i volju da podnesu najteže i emotivne i psihološke pa i fizičke napore. Na koncu, mislim da je i to individualno i da ima i žena i muškaraca koji mogu biti i jači i slabiji spol.

● U nekim europskim, demokratskim zemljama vode se žučne rasprave za i protiv marame i nikaba u javnom prostoru. Kakav je Vaš stav po tom pitanju?

Marama je pitanje ljudskih prava i slobode vjere. Smatram da nitko nema pravo nametati niti zabranjivati nošenje marame. To je individualno pravo svake osobe. Čovjeka ne treba procjenjivati prema onome što nosi na glavi, nego prema onome što ima u glavi. Nekako

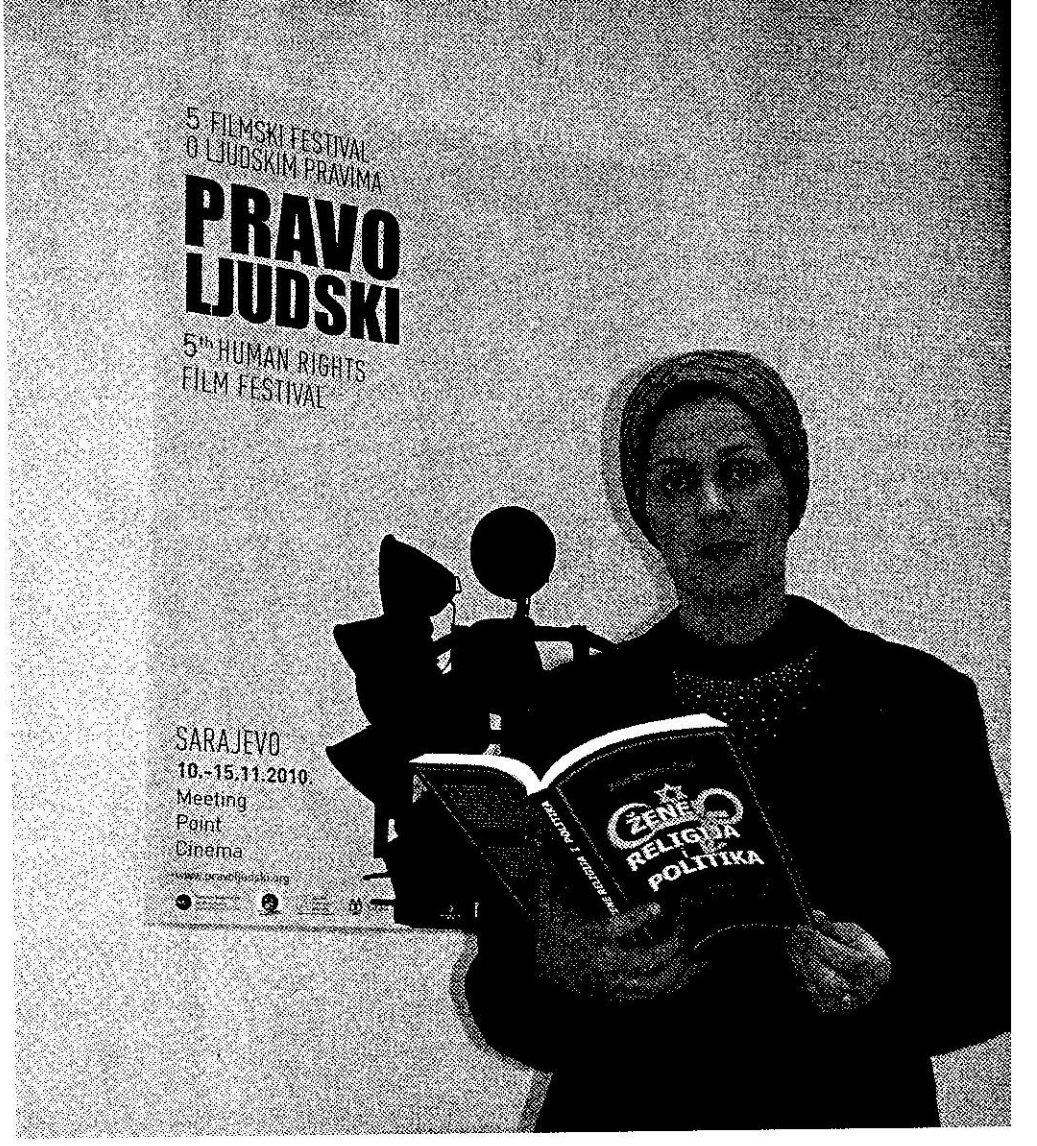

imam osjećaj da nam promiču mnogo važnija pitanja dok se mediji i čitava svjetska javnost zaokuplja pitanjima da li netko treba ili ne treba nositi maramu na glavi. Dok se cijeli svijet guši u recesiji, mnoge zemlje postaju siromašnije, dok nam ekološka katastrofa visi nad glavom zbog nezasitnih hegemonističkih, imperijalističkih apetita velikih sila, nama se nameće kao životno važno pitanje treba li muslimanka nositi maramu ili ne. Principijelno ne ulazim u rasprave o tome, jer smatram da me ljudi trebaju prepoznavati i vrednovati po onome što mislim, pišem i radim, a ne prema komadu platna na mojoj glavi. To je moj izbor i očekujem da ga drugi ljudi poštuju, kao što i ja poštujem izbore drugih ljudi.

● Gdje ste doživjeli najbolje iskustvo molitve?

Najbolje iskustvo molitve za mene nije vezano za mjesto i prostor, već za stanje duše i srca. Kao muslimanka mogu moliti bilo gdje, jer je Poslanik Muhammed kazao: "Sva je zemlja mjesto klanjanja Bogu." Ipak, najljepša iskustva molitve su kasne večernje i rane jutarnje molitve kod kuće kada je sve mirnije, kada čovjek lakše može doprijeti do svoga srca i do Boga, baš onako kako je to opisao jedan veliki sufija i filozof: "Tragao sam za Bogom, pa sam otišao u hram, i ne nađoh Ga tamo, pa sam otišao u sinagogu, i ne nađoh Ga tamo, onda sam otišao u crkvu, i ne nađoh Ga tamo, i na koncu sam otišao u džamiju, ni tamo Ga nije bilo, a onda sam zavirio u svoje srce, i tamo Ga pronađoh."

● Što Vam znači vjera i trebali li i kada govoriti o Bogu?

Vjera je vrlo važan dio mog života i identiteta i najvažniji oslonac i inspiracija. O Bogu treba govoriti, ali s mjerom, bez nametanja, licemjerstva i zloupotreba. Iza Boga se ne smijemo zaklanjati i koristiti ga kao izgovor za nepravdu, nasilje, netoleranciju i izbjegavanje odgovornosti. Kao vjernica držim da je Bog sve ljude stvorio s razlogom, i naš odnos prema ljudima najbolje zrcali naš odnos prema Bogu. Mislim da Boga najbolje možemo svjedočiti svojim djelima, a manje ispraznim riječima i prečestim pozivanjem na njega.